

Elżbieta Izabela Szczepankiewicz

Wydział Zarządzania

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Rewizja finansowa, audyt wewnętrzny a audyt śledczy w wykrywaniu oszustw gospodarczych¹

Streszczenie

W opracowaniu podjęto próbę oceny możliwości ujawnienia nieprawidłowości, oszustw i przestępstw gospodarczych w jednostce przez biegłego rewidenta i audytora wewnętrznego podczas prowadzonych przez nich czynności audytowych. Wskazano ograniczenia formalne, metodologiczne i kwalifikacyjne audytorów wewnętrznych i biegłych rewidentów w tym zakresie. Zaprezentowano również istotę, cechy i przedmiot audytu śledczego jako formy ochrony jednostek przed przestępczością gospodarczą. Metodą badawczą przyjętą w opracowaniu jest przegląd literatury, przepisów prawnych, standardów audytu i wnioskowanie.

Słowa kluczowe: audyt śledczy, audyt wewnętrzny, rewizja finansowa

¹ Artykuł powstał w ramach projektu międzyuczelnianego nr 51109-xx5 „Teoretyczne i praktyczne aspekty oceny funkcji audytu wewnętrznego w sektorze publicznym”, realizowanego na Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu w latach 2015–2017.

1. Wprowadzenie

Od wielu lat na świecie corocznie publikowane są raporty na temat korupcji, nadużyć, oszustw i przestępstw gospodarczych zarówno w sektorze prywatnym, jak i sektorze finansów publicznych. Jest to temat królujący w różnych mediach, niemal zawsze na pierwszych stronach gazet i portali internetowych. Takie ujawnienia mogą mieć wpływ na wizerunek danej firmy czy urzędu i podważają zaufanie społeczne do pracowników tej jednostki. W sektorze prywatnym skutki mają także wymiar finansowy. Zawsze mają wpływ na relacje firmy z kontrahentami, realizację założonych przychodów, a w konsekwencji obniżenie jej zdolności do rozwoju albo ostatecznie doprowadzają do zniknięcia z rynku.

Istotne jest zatem, żeby w odpowiednim momencie identyfikować zagrożenia występowania tych zdarzeń w danej jednostce i stosować skuteczne zabezpieczenia przeciw tym zjawiskom. Wykrywanie korupcji, nadużyć, oszustw i przestępstw gospodarczych, w tym o charakterze finansowym (księgowym) za pomocą audytu śledczego staje się na świecie jednym z nowoczesnych rozwiązań.

Opracowanie ma na celu udowodnienie, że audytu finansowego, przeprowadzanego przez biegłego rewidenta czy audytora wewnętrznego, nie można bezpośrednio wykorzystać do wykrywania przestępczości gospodarczej. Wynika to z wielu ograniczeń formalnych, metodologicznych i braku specjalistycznych kwalifikacji w tym zakresie, czyli np. znajomości zagadnień prawa karnego i gospodarczego, logiki, podstaw psychologii i kryminalistyki. W artykule zaprezentowano definicje i podstawowe klasyfikacje oszustw, nieprawidłowości i nadużyć oraz przestępstw gospodarczych. Podjęto próbę oceny formalnych możliwości, którymi dysponuje biegły rewident i audytor wewnętrzny podczas wykonywanych przez siebie czynności audytowych w zakresie ujawnienia nieprawidłowości, oszustw i przestępstw gospodarczych w jednostce. Zaprezentowano istotę, cechy, przedmiot, zadania audytu śledczego jako rozwiązania stosowanego na świecie w obszarze ochrony jednostek przed przestępczością gospodarczą. Rozważania oparto na analizie literatury, treści aktualnych przepisów prawnych, standardów audytu wewnętrznego i rewizji finansowej.

2. Definicje i klasyfikacja oszustw, nieprawidłowości i nadużyć o charakterze gospodarczym

Organizacje zrzeszające biegłych rewidentów, audytorów wewnętrznych i biegłych ds. przestępstw i nadużyć gospodarczych jako pierwsze przyjęły oficjalne definicje oszustw o charakterze gospodarczym, w tym oszustw księgowych.

Międzynarodowa Federacja Księgowych (IFAC), zrzeszająca biegłych rewidentów, zawarła obecnie obowiązującą definicję oszustwa w Międzynarodowym Standardzie Rewizji Finansowej (MSRF) 240 – Odpowiedzialność biegłego rewidenta podczas badania sprawozdań finansowych dotycząca oszustw. W myśl paragrafu 10 MSRF 240 oszustwo to zamierzone działanie podjęte przez jednego lub kilku członków kierownictwa, osoby sprawujące nadzór nad jednostką, pracowników lub stronę trzecią przy wykorzystaniu kłamstwa w celu uzyskania nieuzasadnionej lub niezgodnej z prawem korzyści². Może ono polegać w jednostce na: manipulacji, fałszowaniu, zmianie danych lub dokumentów, zawłaszczeniu majątku, rejestrowaniu transakcji pozornych, pomijaniu zapisów księgowych, niewłaściwym stosowaniu zasad rachunkowości itp. W standardzie tym wyróżniono dwa rodzaje przesłanek występowania oszustw gospodarczych, które biegły rewident musi brać pod uwagę przy badaniu sprawozdania finansowego. Są to wszelkie zniekształcenia polegające na oszukańczej sprawozdawczości finansowej i zniekształcenia wynikające z zawłaszczenia majątku. Podobne dwa rodzaje oszustw gospodarczych wyróżniło amerykańskie stowarzyszenie biegłych rewidentów AICPA w SAS 99. Biegli rewidenci w USA muszą mieć na uwadze fałszowanie sprawozdań finansowych i sprzeniewierzenie majątku. W standardzie tym wymieniono także podobne działania w jednostkach, które mogą prowadzić do wystąpienia tego typu oszustw.

Międzynarodowy Instytut Audytorów Wewnętrznych (IIA), zrzeszający na całym świecie audytorów wewnętrznych, opublikował definicję oszustwa gospodarczego znacznie szerszą niż wyżej wymienione organizacje biegłych rewidentów. Definicja ta została zawarta w 2001 r. w Glosariuszu do Międzynarodowych Standardów Praktyki Zawodowej Audytu Wewnętrznego. Oszustwo według IIA to każdy bezprawny czyn charakteryzujący się celowym wprowadzeniem w błąd, zatajeniem prawdy lub nadużyciem zaufania. Czyn ten nie jest dokonany pod wpływem

² Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej i Kontroli Jakości, tom III, IFAC, SKwP, KIBR, Warszawa 2010, s. 97.

przemocy ani groźby użycia siły. Oszustwo może popełnić jedna osoba, grupa osób lub organizacja w celu³:

- 1) pozyskania pieniędzy, majątku, świadczeń lub usług,
- 2) uniknięcia płatności lub realizacji umownych świadczeń,
- 3) uzyskania osobistych lub biznesowych korzyści.

Należy podkreślić, że wraz z przyjęciem Międzynarodowych Standardów Profesjonalnej Praktyki Audytu Wewnętrzznego w lipcu 2006 r. w polskim sektorze finansów publicznych powyższa definicja oszustwa znalazła się w słowniku do standardów audytu wewnętrznego sektora finansów publicznych⁴.

Wyżej wymienione organizacje nie definiują takich pojęć jak: nadużycie gospodarcze czy nieprawidłowości, choć w treści standardów posłużono się tymi terminami. Definicji nadużycia gospodarczego z wykorzystaniem stanowiska/wykonywanego zawodu należy doszukiwać się w opracowaniach międzynarodowego Stowarzyszenia Ekspertów ds. Przeciwdziałania Oszustwom, Nadużyciom Gospodarczym i Korupcji (ACFE). Stowarzyszenie to definiuje nadużycie gospodarcze jako działania osób z wykorzystaniem stanowiska do osobistego wzbogacenia się poprzez umyślne nadużywanie lub niewłaściwe użytkowanie aktywów należących do organizacji, w której jest się zatrudnionym⁵.

Termin „nieprawidłowość” został objaśniony w innym oficjalnym dokumencie pod nazwą Glosariusz terminów z kontroli i audytu w administracji publicznej, który został opracowany przez Najwyższą Izbę Kontroli we współpracy z Kancelarią Prezesa Rady Ministrów, Ministerstwem Finansów i Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji. W Glosariuszu nieprawidłowość to działanie lub zaniechanie działania z naruszeniem przepisów prawa, które w świetle kryteriów oceny należy uznać za nielegalne, niegospodarne, niecelowe, nierzetelne lub nieprzejrzyste. W dalszej części definicji tego pojęcia odniesiono się do gospodarowania środkami publicznymi, powołując się na art. 1 pkt 2 Rozporządzenia Rady (WE, Euratom) nr 2988 z dnia 18 grudnia 1995 r.⁶ W Glosariuszu zamieszczono także definicję nadużycia

³ Słownik zawarto w dokumencie IIA *Definicja audytu wewnętrznego, Kodeks etyki oraz Międzynarodowe Standardy Praktyki Zawodowej Audytu Wewnętrznego*, tłumaczenie z grudnia 2012 r., dostępne na www.iaa.org.pl (dostęp: 12.07.2015).

⁴ W sektorze publicznym obecnie obowiązuje dokument IIA *Definicja audytu wewnętrznego*, op.cit., który zawarto w Załączniku do Komunikatu nr 2 Ministra Finansów z dnia 17 czerwca 2013 r. w sprawie standardów audytu wewnętrznego dla jednostek sektora finansów publicznych, Dz. Urz. Ministerstwa Finansów poz. 15.

⁵ *1996 Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse*, The Association of Certified Fraud Examiners (ACFE), 1996, www.acfe.com.

⁶ *Glosariusz terminów dotyczących kontroli i audytu w administracji publicznej*, NIK, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, MF, MSWiA, Warszawa 2005, s. 40.

finansowego, ale jedynie w odniesieniu do gospodarowania środkami publicznymi. W Glosariuszu przytoczono ją na podstawie art. 1 Konwencji o ochronie interesów finansowych Wspólnot Europejskich z dnia 26 lipca 1995 r. (OJ95/C316/03)⁷.

Wyżej wymienione stowarzyszenia i organy administracji rządowej nie definiują pojęcia oszustwa, które kwalifikowane jest jako przestępstwo gospodarcze. Katalog przestępstw gospodarczych w skali makro, czyli krajowej i międzynarodowej gospodarki, zawiera Załącznik do zaleceń Rady Europy nr R/81/12⁸. W katalogu tym znalazły się także pojęcia dotyczące przestępstw gospodarczych zachodzących w skali mikro, czyli w jednostkach. Są to między innymi: fałszowanie zestawień bilansowych oraz dokumentów księgowości, przestępstwa podatkowe i dotyczące ubezpieczeń pracowniczych, przestępstwa celne i przestępstwa komputerowe.

Należy podkreślić, że w literaturze przedmiotu często spotyka się różne definicje przestępstw, oszustw, nieprawidłowości i nadużyć o charakterze gospodarczym, w tym finansowym (księgowym). Treść tych pojęć zależy jednak od kontekstu badań prowadzonych przez danego autora.

Przykładowo A. Kamela-Sowińska definiuje przestępstwo gospodarcze jako czyn zabroniony, godzący lub zagrażający dobrom o cechach ponadindywidualnych. Polega ono na naruszeniu zaufania i grozi utratą zaufania do całego systemu gospodarczego lub co najmniej jego niektórych instytucji. Przestępstwo gospodarcze narusza nie tylko interesy uczestników obrotu gospodarczego, lecz także godzi w jednostkę⁹. Przy czym zaistnienie przestępstwa gospodarczego wywodzi się na podstawie przepisów kodeksu karnego¹⁰. Natomiast M. Kutera¹¹ podkreśla, że każde przestępstwo gospodarcze jest oszustwem, ale nie każde oszustwo stanowi przestępstwo gospodarcze. Oczywiście oszustwo staje się konkretnym przestępstwem gospodarczym tylko w przypadku, jeśli zostały spełnione przesłanki wynikające z przepisów prawa karnego.

Również termin „oszustwo” w literaturze jest różnie objaśniane. Zdaniem A. Kameli-Sowińskiej oszustwo jest powszechnie rozumiane jako nieuczciwość przybierająca formę umyślnego zwodzenia bądź popełnionego z premedytacją fałszywego

⁷ Ibidem, s. 40–41.

⁸ Katalog przestępstw gospodarczych zamieszczono na stronie: http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_93/r-54.pdf (dostęp: 14.05.2015).

⁹ A. Kamela-Sowińska, *Audyt śledczy w jednostkach sektora finansów publicznych*, w: E.I. Szczepankiewicz, A. Kamela-Sowińska, R. Żółtowski, J. Klak, A. Szyba, K. Młynarczyk, M. Witkowska, A. Luma, *Kontrola i audyt wewnętrzny w jednostkach samorządu terytorialnego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 64.

¹⁰ Art. 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. nr 88 poz. 553 z późn. zm.,

¹¹ M. Kutera, *Rola audytu finansowego w wykrywaniu przestępstw gospodarczych*, Difin, Warszawa 2008, s. 17.

przedstawienia istotnego faktu¹². Natomiast A. Piaszczyk określa oszustwo jako świadome wprowadzenie kogoś w błąd lub wykorzystanie czyjegoś błędu dla własnej korzyści¹³. M. Kutera definiuje oszustwo jako rozmyślne działanie, podejmowane w celu zapewnienia sobie nieuczciwych lub bezprawnych korzyści. Inaczej oszustwo postrzega R. Paterson. Jego zdaniem oszustwo to bezpośrednia lub pośrednia kradzież cudzej własności poprzez oszukanie kogoś, ustne wprowadzenie w błąd, sfałszowanie dokumentów lub okradanie w sposób dyskretny, trudny do wykrycia¹⁴. Autor ten definiuje także oszustwo księgowo jako każde celowe działanie zmierzające do zmylenia użytkowników sprawozdań finansowych przez sfałszowanie sprawozdawczości. Jego zdaniem oszustwa księgowo mają zazwyczaj na celu wprowadzenie w błąd kredytodawców lub inwestorów dla pozyskania kapitału¹⁵.

Podobnie jak poprzednie terminy „nadużycie gospodarcze” jest różnie określane. W literaturze najczęściej termin „nadużycie” występuje jako czyn niezgodny z przepisami prawa, a także z ogólnie przyjętymi normami lub zasadami współzycia społecznego. Jako nadużycie określa się na przykład przestępstwo finansowe, malwersację, przekręt¹⁶. A. Kamela-Sowińska nadużycie definiuje jako wykorzystanie zajmowanego stanowiska do osiągnięcia korzyści w drodze świadomego bądź niewłaściwego użytkowania zasobów organizacji. Zatem treść tej definicji jest zbliżona do wyżej przytoczonej z dokumentu ACFE. Nieco szerzej pojęcie to ujmują M. Rutkowski¹⁷, który nadużycie określa jako czyn lub zaniechanie działania, będące celowym postępowaniem, przynoszącym tej osobie lub innej osobie korzyść, zawierającym w sobie element oszustwa lub będącym niezgodnym z prawem, etyką, zasadami współzycia społecznego. A. Piaszczyk uważa, że nadużycie zachodzi, jeśli osoba działa umyślnie, świadomie i potajemnie, często z zamiarem zacierania śladów swojej działalności. W tym sensie autor ten nadużycie jednoznacznie nazywa oszustwem¹⁸. A. Piaszczyk wskazuje, że wyraźnie należy rozróżnić pojęcie nadużycia od nieprawidłowości. Autor ten wskazuje, że w przypadku nieprawidłowości chodzi o:

¹² A. Kamela-Sowińska, *Psychologiczne i ekonomiczne źródła oszustw księgowych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” nr 32, SKwP, Warszawa 2006, s. 106–117.

¹³ A. Piaszczyk, *Audyty śledczy*, Prestiż, Lublin 2009, s. 6.

¹⁴ R. Paterson, *Kompendium terminów z zakresu rachunkowości i finansów po polsku i po angielsku*, PricewaterhouseCoopers, Fundacja Rozwoju Rachunkowości, Warszawa 2002, s. 69.

¹⁵ R. Paterson, *Kompendium terminów z zakresu rachunkowości i finansów po polsku i po angielsku*, PricewaterhouseCoopers, Warszawa 2008, s. 328.

¹⁶ *Słownik języka polskiego*, <http://sjp.pl/naduzycie> (dostęp: 10.05.2015).

¹⁷ M. Rutkowski, *Definicja bez definicji, czyli co to jest nadużycie*, www.fraudiq.eu/2010/definicja-bez-definicji-czyli-co-to-jest-naduzycie.html (dostęp: 20.12.2012).

¹⁸ A. Piaszczyk, *Audyty śledczy*, op.cit., s. 6.

- 1) działanie, które nie jest celowe, a nawet nieświadome wobec jednostki, lub
 - 2) zaniechanie działania, które może wynikać z niewiedzy (pracownik nie zna procedur, bo nie wie o ich istnieniu), jak również może wynikać z nieprzestrzegania procedur, ale pozbawione jest zamiaru popełnienia oszustwa wobec jednostki.
- Natomiast za nadużycie finansowe można uznać zamierzone podjęcie lub niepodjęcie czynności celem osiągnięcia korzyści w sferze szeroko rozumianych finansów¹⁹.

W literaturze jest wiele różniących się klasyfikacji oszustw gospodarczych. Klasyfikacyjny podział oszustw gospodarczych zaproponowany przez ACFE zawiera trzy kategorie: korupcję, sprzeniewierzenie majątku i nieprawdziwe informacje (w tym nieuczciwą sprawozdawczość). Inne klasyfikacje zazwyczaj stanowią jedynie rozszerzenie tych grup oszustw.

Podstawowe klasyfikacje nieprawidłowości, nadużyć i oszustw (przestępstw) gospodarczych, w tym o charakterze finansowym (księgowym), według różnych autorów zaprezentowano w tabeli 1.

Dla realizacji celów niniejszego opracowania należy szczegółowej określić trzecią grupę oszustw wskazanych przez ACFE. Grupa ta pojawiła się we wszystkich klasyfikacjach w tabeli 1. Dotyczy ona oszustw księgowych, których przesłanki są przedmiotem badań podczas czynności wewnętrznego audytu finansowego i rewizji sprawozdań finansowych. Są to²⁰:

- 1) oszustwa polegające na celowym zniekształcaniu informacji prezentowanych w sprawozdaniach finansowych (*statement fraud*) – związane są z manipulowaniem zapisami w księgach rachunkowych i występujące najczęściej w formie: wykazywania fikcyjnych przychodów, zawyżania kosztów, zatajania zobowiązań, zatajania kosztów lub przychodów, stosowania niewłaściwych metod wyceny i innych metod „malowania zysku”²¹; popełniane jest w celu wzmocnienia i poprawienia zewnętrznego wizerunku przedsiębiorstwa wśród interesariuszy, w szczególności akcjonariuszy, udziałowców, kredytodawców i wierzycieli; najczęściej jest popełniane przez kadre kierowniczą wyższych szczebli, która oczekuje z tego tytułu dodatkowych premii, podwyżek lub awansów;
- 2) oszustwa transakcyjne (*transaction fraud*) – to typowe manipulowanie zapisami w księgach rachunkowych, najczęściej popełniane przez kadre niższego szczebla, aby ułatwić kradzież bądź przywłaszczenie aktywów przedsiębiorstwa.

¹⁹ A. Kamela-Sowińska, *Audyt śledczy w jednostkach...*, op.cit., s. 67–68.

²⁰ M. Kutera, *Rola audytu finansowego w wykrywaniu...*, op.cit., s. 20–22; A. Kamela-Sowińska, *Audyt śledczy w jednostkach...*, op.cit., s. 69.

²¹ O manipulacji wynikami P. Wójtowicz, *Wykrywanie malowania zysków dokonywane w celu uniknięcia strat*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, t. 30, SKWP, Warszawa 2005.

Tabela 1. Klasyfikacja nieprawidłowości, nadużyć i przestępstw o charakterze gospodarczym według różnych autorów

Wyszczególnienie	Klasyfikacja szczegółowa
Oszustwa finansowe według A. Beli, E. Bolesławskiej (2005)	<ul style="list-style-type: none"> – oszustwa „białych kołnierzyków”: przeciwko prawu gospodarczemu, przeciwko ograniczeniu uczciwej konkurencji, korupcja, oszustwa ubezpieczeniowe, malwersacje, oszustwa internetowe, oszustwa podatkowe, oszustwa dokumentacyjne, oszustwa kredytowe – oszustwa organizacyjne: administracyjne, środowiskowe, finansowe, transakcji, podatkowe, praktyki księgowej, wprowadzanie do systemu fałszywych danych – oszustwa zawodowe: biznesmenów, polityków, urzędników, prawników, przywódców związkowych, lekarzy, farmaceutów, biegłych rewidentów, audytorów wewnętrznych, księgowych
Błędy i oszustwa księgowe według K. Schneidera (2007)	<ul style="list-style-type: none"> – nieprawidłowości, uchybienia i błędy w ewidencji gospodarczej – fałszowanie dokumentów księgowych – oszustwa finansowe i księgowe – oszustwa i uchylanie się od podatków – fałszowanie i upiększanie bilansów – przestępstwa i oszustwa komputerowe
Nadużycia gospodarcze według A. Piaszczyka (2009)	<ul style="list-style-type: none"> – korupcja – przekupstwo (prowizje, przetargi), wymuszenie, konflikt interesów – nadużycia pozaksięgowe: nieewidencjonowana sprzedaż, zaniżone przychody, czasowy zabór środków – nadużycia fakturowane (fikcyjne roszczenia) – za pośrednictwem fasadowej firmy, bez współudziału dostawcy, zakupy prywatne za firmowe środki – nadużycia płacowe – wynagrodzenia „martwych dusz”, fałszowanie zarobków, wyludzanie prowizji – nadużycia w rozliczaniu wydatków służbowych – nieprawidłowe sklasyfikowanie wydatków, zawyżanie wydatków, fikcyjne wydatki, wielokrotny zwrot wydatków – sprzeniewierzenie zapasów i innych aktywów niegotówkowych <ul style="list-style-type: none"> – nadużywanie aktywów dla celów niezawodowych, kradzież aktywów, ukrywanie niedoborów – fałszowanie sprawozdań finansowych
Oszustwa gospodarcze według M. Kutery (2008)	<ul style="list-style-type: none"> – korupcja (łapówkarstwo) – pranie brudnych pieniędzy – ustawianie przetargów – oszustwa na kartach płatniczych/kredytowych – zapłata za nieistniejące dobra lub usługi – fałszywe zwolnienia lekarskie – kradzież bazy danych – oszustwa komputerowe – oszustwa czekowe – fałszywi pracownicy na listach płac – używanie sprzętu i zasobów firmowych do celów osobistych – oszustwa na rozliczeniach podróży służbowych i imprez służbowych (katering) – kradzież gotówki – kradzież wyposażenia i zapasów firmy – oszukańcza sprawozdawczość finansowa

Wyszczególnienie	Klasyfikacja szczegółowa
Nadużycia związane z wykonywaniem stanowiska według M. Hulickiej (2010)	<ul style="list-style-type: none"> – korupcja (nielegalne dowody wdzięczności, wymuszenia, przekupstwo, konflikt interesów) – sprzeniewierzenie majątku: kradzież, przechwytywanie i nieuczciwe wypłaty gotówki oraz nielegalne nabycie i kradzież zapasów i innych aktywów firmy – nieprawdziwe informacje finansowe (zawyżanie lub zaniżanie aktywów, przychodów, kosztów, zatajanie zobowiązań, niewłaściwe ujawnienia i wycena) oraz pozafinansowe (dokumenty wewnętrzne, zewnętrzne, referencje pracowników)
Oszustwa i nadużycia zawodowe według W. Wąsowskiego (2010)	<ul style="list-style-type: none"> – sprzeniewierzenie majątku – korupcja – nieuczciwa sprawozdawczość (naruszanie zasad rachunkowości, nieodpowiednie metody pomiaru, pomijanie w ewidencji zdarzeń, niewłaściwa prezentacja)
Nadużycia i przestępstwa o charakterze gospodarczym według M. Skorlińskiej-Mathiensen (2013)	<ul style="list-style-type: none"> – oszustwa przetargowe – korupcja – defraudacja aktywów – pranie brudnych pieniędzy – niegospodarność – nierzetelne prowadzenie dokumentacji gospodarczej – fałszowanie sprawozdań finansowych – inne oszustwa finansowe (księgowe)
Przestępstwa i oszustwa w organizacjach według W. Jasińskiego (2013)	<ul style="list-style-type: none"> – korupcja – pranie pieniędzy – oszustwa kapitałowe – przestępstwa na szkodę wierzycieli – czyny nieuczciwej konkurencji – przestępstwa przeciwko mieniu przedsiębiorstwa – przestępstwa przeciwko dokumentom (nierzetelne prowadzenie dokumentacji działalności gospodarczej) – niegospodarność i nadużycie zaufania
Oszustwa w obrocie gospodarczym według A. Kameli-Sowińskiej (2015)	<ul style="list-style-type: none"> – oszustwa gospodarcze – korupcja, sprzeniewierzenie majątku, nieprawdziwe informacje w sprawozdaniach finansowych – oszustwa menedżerskie – popełniane w organizacji, działające na korzyść jednostki (zmowa cenowa, uchylanie się od płacenia podatków, fałszywa reklama, naruszenie uregulowań związanych z ochroną środowiska) lub działające na niekorzyść jednostki (kradzież aktywów, sprzeniewierzenie, oszustwa w sprawozdaniach finansowych, oszustwa transakcyjne) – sprzeniewierzenie środków pomocowych z Unii Europejskiej

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Bela, E. Bolesławska, *Oszustwa finansowe. Podręcznik dla audytorów*, Warszawa 2005; K. Schneider, *Błędy i oszustwa w dokumentach finansowo-księgowych*, PWE, Warszawa 2007, s. 60–260; M. Kutera, *Rola audytu finansowego w wykrywaniu przestępstw gospodarczych*, Difin, Warszawa 2008, s. 24; M. Hulicka, *Oszukańcza sprawozdawczość finansowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 54, 62–63; A. Piaszczyk, *Audyt śledczy*, Prestiż, Lublin 2009, s. 36–102; W. Wąsowski, *Kreatywna rachunkowość. Fałszowanie sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa 2010; s. 12–14; M. Skorlińska-Mathiensen, *Audyt śledczy*, w: *Problemy zapewnienia jakości sprawozdawczości i audytu w jednostkach gospodarczych*, „Zeszyty Naukowe” 2013, nr 2(10), red. E.I. Szczepankiewicz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlu i Rachunkowości w Poznaniu, Poznań, 2013, s. 83–84; W. Jasiński, *Nadużycia w przedsiębiorstwach, przeciwdziałanie i wykrywanie*, Poltext, Warszawa 2013, s. 21; A. Kamela-Sowińska, *Audyt śledczy w jednostkach sektora finansów publicznych*, w: E.I. Szczepankiewicz, A. Kamela-Sowińska, R. Żółtowski, J. Klak, A. Szyba, K. Młynarczyk, M. Witkowska, A. Luma, *Kontrola i audyt wewnętrzny w jednostkach samorządu terytorialnego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 68–68.

Z tabeli 1 wynika, że w ramach prowadzonych czynności rewizji finansowej i audytu wewnętrznego audytorzy w jednostkach mogą spotykać się ze znacznie większą liczbą różnych nieprawidłowości, nadużyć i oszustw (przestępstw) o charakterze gospodarczym. Należy jednak podkreślić, że obecnie oszustwa przetargowe, korupcja, pranie brudnych pieniędzy oraz inne przestępstwa gospodarcze, które nie należą do kategorii oszustw księgowych, nie są statutowym przedmiotem rewizji sprawozdań finansowych ani finansowego audytu wewnętrznego. Dlatego stają się one obecnie podstawowym przedmiotem audytu śledczego.

3. Obowiązki biegłego rewidenta podczas rewizji finansowej w zakresie identyfikacji oszustw gospodarczych

Rewizja finansowa służy publicznemu uwierzytelnieniu informacji zawartych w rocznym sprawozdaniu finansowym jednostki. Jej efektem jest sporządzenie raportu i wyrażenie opinii przez biegłego rewidenta na temat, czy sprawozdanie finansowe:

- jest zgodne co do formy i treści z obowiązującymi badaną jednostkę przepisami prawa bilansowego i innymi przepisami szczególnymi, a także statutem lub umową;
- zostało sporządzone na podstawie kompletnych i prawidłowo prowadzonych ksiąg rachunkowych badanej jednostki;
- sporządzone było zgodnie z zasadami (polityką) rachunkowości i obowiązującymi badaną jednostkę przepisami i standardami;
- przedstawia jasno, rzetelnie i wiernie wszystkie informacje finansowe dla oceny sytuacji majątkowej i wyniku finansowego oraz inne istotne informacje o jednostce wymagane przepisami szczególnymi.

Zgodnie z paragrafem 3 MSRF 240 biegły rewident jest obowiązany zajmować się tylko tymi oszustwami, które powodują istotne zniekształcenie badanego sprawozdania finansowego, czyli jeśli są to:

- 1) zniekształcenia polegające na oszukańczej sprawozdawczości finansowej,
- 2) zniekształcenia wynikające z zawłaszczenia majątku.

W myśl zapisów paragrafu 4d MSRF 315 – Identyfikacja i ocena ryzyka istotnego zniekształcenia dzięki zrozumieniu jednostki i jej otoczenia – biegły rewident musi przyjąć odpowiednie procedury oceny ryzyka istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego. Przy czym dla biegłego rewidenta nie ma znaczenia, czy nieprawidłowości w sprawozdaniu finansowym powstały na skutek oszustwa czy przypadkowych błędów. Z dalszych zapisów paragrafu 3 MSRF 240 wynika

jednak, że jeśli biegły rewident podejrzewa lub zidentyfikuje wystąpienie oszustwa, nie ma obowiązku orzekać o tym, czy w rozumieniu prawa oszustwo faktycznie wystąpiło²². Należy podkreślić, że ustawa o biegłych rewidentach²³ nie odnosi się do tych zagadnień.

Zatem należy pamiętać, że statutowym zadaniem biegłego rewidenta nie jest celowe poszukiwanie jakichkolwiek nadużyć, błędów lub naruszeń prawa w jednostce, tylko rewizja sprawozdań finansowych. Zatem czynności rewizji sprawozdania finansowego nie da się bezpośrednio wykorzystać do wykrywania przestępczości gospodarczej.

Biegły rewident może jednak przeprowadzić późniejszy audyt śledczy, jeśli podczas wcześniej prowadzonej rewizji sprawozdania finansowego powziął podejrzenie istotnych nieprawidłowości, wykroczeń czy znamion przestępstwa gospodarczego. W powyższej sytuacji kierownik jednostki lub rada nadzorcza może zlecić biegłemu rewidentowi audyt śledczy niezależny od terminu przeprowadzenia rewizji sprawozdania finansowego. Zazwyczaj dzieje się tak, jeśli biegły rewident ma do tego stosowne kwalifikacje, zazwyczaj udokumentowane certyfikatem wydanym przez ACFE. W przeciwnym razie audyt śledczy przeprowadza niezależny specjalista zewnętrzny.

4. Obowiązki audytora wewnętrznego w zakresie identyfikacji oszustw gospodarczych

Wykrywanie oszustw i przestępstw gospodarczych również nie należy do statutowych obowiązków audytora wewnętrznego. Przedmiotem audytu wewnętrznego jest badanie wszystkich obszarów działalności jednostki. Obejmuje on ocenę procesów, systemów, funkcjonowanie komórek organizacyjnych, zgodność działania z prawem, a w szczególności prawidłowość zarządzania ryzykiem, adekwatność i skuteczność systemu kontroli wewnętrznej oraz sprawowanie nadzoru korporacyjnego w jednostce²⁴.

²² *Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej*, op.cit., s. 95.

²³ Ustawa z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badań sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym, Dz.U. 2009 nr 77 poz. 649 z późn. zm.

²⁴ O roli audytu wewnętrznego w jednostkach E.I. Szczepankiewicz, M. Dudek, *Rola audytu wewnętrznego w organizacji*, w: *Czy to kryzys czy recesja?*, „Zeszyty Naukowe” 2009, red. A. Kamela-Sowińska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlu i Rachunkowości, Poznań 2009; E.I. Szczepankiewicz, M. Dudek, *System kontroli wewnętrznej jako przedmiot oceny audytora*, w: *Audyt wewnętrzny jako instrument usprawniający zarządzanie*, red. K. Winiarska, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2006; E.I. Szczepankiewicz, M. Dudek, P. Szczepankiewicz, *Opis procedur audytu wewnętrznego w jednostkach sektora finansów publicznych*, „Poradnik Rachunkowości Budżetowej” 2008, nr 7;

Najczęściej jest to audyt operacyjny, jak również audyt finansowy (odrębny od rewizji finansowej prowadzonej przez biegłego rewidenta)²⁵ i audyt informatyczny.

Standardy IIA wskazują, że audytor wewnętrzny musi mieć wystarczającą wiedzę, umiejętności i inne kompetencje potrzebne do wykonywania ich indywidualnych obowiązków (Standard 1210), między innymi z zakresu szacowania ryzyka oszustwa i sposobu zarządzania tym ryzykiem w jednostce (Standard Wdrożenia 1210.A2). Musi on zawsze realizować zadania audytowe z biegłością i należyłą starannością zawodową (Standard 1200), uwzględniając między innymi prawdopodobieństwo wystąpienia istotnych błędów, oszustw lub niezgodności (Standard 1220.A1). Inny standard wskazuje, że działając z należyłą starannością zawodową, audytor wewnętrzny musi rozważyć możliwość użycia technik audytowych wykorzystujących technologie informatyczne i innych technik analizy danych (Standard 1220.A2).

Również w dalszych Standardach IIA dotyczących procedur prowadzenia audytu wewnętrznego wielokrotnie odwoływano się do potrzeby oceny i komunikowania ryzyka oszustwa. Z uwagi na to, że audytor wewnętrzny musi oceniać skuteczność i przyczynić się do usprawnienia procesów zarządzania ryzykiem (Standard 2120), jego obowiązkiem jest między innymi ocena możliwości wystąpienia oszustwa i sposób zarządzania ryzykiem oszustwa w jednostce (Standard 2120.A2). Dlatego ustalając cele zadania audytowego podczas jego planowania, audytor musi uwzględnić prawdopodobieństwo wystąpienia istotnych błędów, oszustw, niezgodności i innych zagrożeń (Standard 2210.A2). Po każdym zadaniu audytowym ma on obowiązek składać kierownictwu okresowe sprawozdania na temat wykonanych audytów wraz z informacją obejmującą między innymi zagadnienia dotyczące ryzyka oszustwa (Standard 2060). Jednak od audytora wewnętrznego nie należy jednak oczekiwać posiadania wiedzy specjalistycznej wymaganej od osób, których podstawowym obowiązkiem jest wykrywanie i prowadzenie dochodzeń w sprawie oszustw, czyli prowadzenie audytu śledczego (Standard 1210.A2). W Polsce nie ma przepisów prawnych, które regulowałyby te zagadnienia w odniesieniu do czynności audytora wewnętrznego.

Podsumowując, można stwierdzić, że standardy audytu wewnętrznego nie ograniczają katalogu oszustw, niezgodności i błędów do takiego zakresu jak w przypadku rewizji finansowej, jednak audytor wewnętrzny także nie ma obowiązku prowadzenia

E.I. Szczepankiewicz, P. Szczepankiewicz, *Współczesne standardy audytu wewnętrznego w zarządzaniu organizacją*, w: *Controlling i audyt wewnętrzny w usprawnianiu zarządzania*, red. K. Winiarska, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2005.

²⁵ Charakterystykę wewnętrznego audytu operacyjnego i finansowego zawiera artykuł E.I. Szczepankiewicz, *Audyt operacyjny a audyt finansowy*, „Biuletyn Rachunkowości” 2008, nr 24.

śledztwa wobec zidentyfikowanych nieprawidłowości, oszustw czy przestępstw gospodarczych. Audytor wewnętrzny może podjąć się odrębnego zadania o charakterze audytu śledczego, jeśli posiada stosowne kwalifikacje, na przykład certyfikat ACFE. Należy mieć na uwadze dwa ważne kolidujące ze sobą aspekty. Pierwszy z nich to fakt, że specyficzny przedmiot audytu śledczego zazwyczaj obciąża kadre kierowniczą wyższego i średniego szczebla, a drugi – audytor wewnętrzny jest podporządkowany kierownictwu jednostki i może mieć ograniczony zakres spraw i obszarów, które są przedmiotem audytu. Z tego względu można domniemywać, że korzystniej jest, jeśli rada nadzorcza (organ nadzorujący) zleci audyt śledczy zewnętrznej firmie audytorskiej. Dlatego w praktyce najczęściej audyt śledczy przeprowadzają zewnętrzni specjaliści.

4. Audyt śledczy a rewizja finansowa i audyt wewnętrzny

W Polsce jest zaledwie kilka krótkich opracowań poświęconych audytowi śledczemu. A. Kamela-Sowińska zauważa, że audyt śledczy można uznać za nową poddziedzinę audytu, poszerzającą go o aspekty związane z zapobieganiem, wykrywaniem i udowodnianiem popełnionych przestępstw gospodarczych we wszystkich typach podmiotów, niezależnie od struktury własności czy przynależności sektorowej. Według tej autorki audyt śledczy oznacza ocenę organizacji, systemów, procesów czy produktów wykonywaną przez kompetentne, niezależne od podmiotu ocenianego i obiektywne (nieuprzedzone) osoby lub firmy²⁶.

Można wskazać trzy podstawowe elementy cechujące audyt śledczy w obszarze szeroko rozumianych finansów. Są to następujące cechy audytu śledczego²⁷:

- 1) jest wykorzystywany głównie do celów prawnych, czyli sporządzania ekspertyz sądowych, podczas prowadzenia spraw lub w celu zgłoszenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa gospodarczego;
- 2) dotyczy wykrywania, dochodzenia nieprawidłowości i oszustw gospodarczych w jednostkach oraz ich zapobiegania, w szczególności w sprawozdaniach finansowych, rachunkowości, a także oszustw pracowniczych;

²⁶ A. Kamela-Sowińska, *Audyt śledczy w jednostkach sektora...*, op.cit., s. 76.

²⁷ A. Kamela-Sowińska, *Audyt śledczy – pojęcie i zakres*, w: *Audyt w systemie kontroli*, red. W. Gabruś, VI Ogólnopolska Konferencja Zawodowa, KIBR, Katedra Rachunkowości Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2010, s. 94.

3) wymaga specjalistycznych kwalifikacji z zakresu: rachunkowości i finansów, wyceny przedsiębiorstw, identyfikacji i szacowania ryzyka, audytu finansowego, prawa, logiki, podstaw psychologii i kryminalistyki.

Podstawowym celem przeprowadzenia audytu śledczego powinno być ustalenie:

- czy w jednostce miały miejsce wcześniej zidentyfikowane potencjalne nieprawidłowości albo oszustwa gospodarcze;
- czy zidentyfikowane nieprawidłowości wynikały z błędów czy celowych działań podejmowanych przez kadrę jednostki, spółek zależnych, kontrahentów lub inne osoby współpracujące z jednostką;
- osób odpowiedzialnych za zaistniałe nieprawidłowości;
- wysokość strat finansowych, wizerunkowych i prawnych poniesionych przez jednostkę;
- możliwości zmniejszenia skutków strat poniesionych przez jednostkę;
- wniosków do raportu z audytu śledczego, który może być wykorzystany do podjęcia dalszych działań, w tym prawnych.

Z powyższych cech i celów audytu śledczego wynika, że różni się on od rewizji sprawozdań finansowych i audytu wewnętrznego wieloma elementami, a w szczególności: przedmiotem prac, zakresem prac, metodologią, częstotliwością prowadzenia oraz relacjami między stronami umowy, czyli jednostką a audytorem śledczym.

Przedmiotem audytu śledczego w jednostkach, jak wcześniej wspomniano, są najczęściej oszustwa przetargowe, korupcja, pranie brudnych pieniędzy i inne przestępstwa gospodarcze w jednostkach, w tym dotyczące: oszukańczej sprawozdawczości, wyceny majątku, skarg od akcjonariuszy/udziałowców, strat gospodarczych, zaniedbań zawodowych kadry zarządzającej, sprzeniewierzenia majątku firmy i innych przestępstw pracowniczych. Syntetyczną charakterystykę podstawowych przestępstw o charakterze gospodarczym, będącym przedmiotem audytu śledczego, prezentuje tabela 2. Pominięto tu oszustwa finansowe dokonywane w sprawozdaniach finansowych i oszustwa transakcyjne, które omówiono w punkcie 2 niniejszego opracowania.

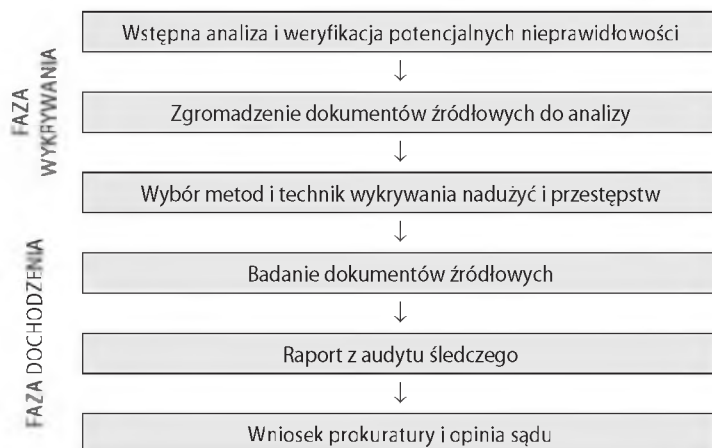
Metodologia audytu śledczego różni się od rewizji finansowej i audytu wewnętrznego. Model wykrywania oraz ujawniania nadużyć i przestępstw o charakterze gospodarczym w jednostkach obejmuje dwie fazy: wykrywania i dochodzenia. Każda z faz audytu śledczego dzieli się na kilka etapów, wymagających przeprowadzenia określonych czynności. Model prowadzenia czynności audytu śledczego przedstawia rysunek 1.

Tabela 2. Charakterystyka podstawowych przestępstw o charakterze gospodarczym

Przestępstwo	Charakterystyka
Oszustwa przetargowe	Działanie zmierzające do przeprowadzenia przetargu w sposób niewłaściwy lub niezgodny z prawem. Może ono polegać na przedkładaniu fałszywych dokumentów, składaniu dokumentów stwierdzających nieprawdę lub składaniu nierzetelnych oświadczeń. Przestępstwo to zagrożone jest karą pozbawienia wolności na okres od 3 miesięcy do 5 lat. Warunkiem orzeknięcia winy jest udowodnienie sprawcy celowego, umyślnego działania w celu uzyskania zamówienia ogłoszonego w przetargu.
Korupcja	Najczęściej wyodrębnia się: korupcję polityczną, gospodarczą, w urzędzie administracji lub jednostce gospodarczej. Korupcja występuje w formie: przekupstwa, wręczenia i przyjmowania dowodów wdzięczności, konfliktu interesów osobistych i jednostki, wymuszenia, a także nepotyzmu oraz zagarniania środków publicznych. Najczęściej jest to przyjmowanie korzyści majątkowych i osobistych lub ich obietnicy w zamian za podejmowanie konkretnych decyzji związanych z realizacją konkretnych działań. Przestępstwo to wpływa między innymi na zwiększenie kosztów prowadzenia działalności gospodarczej, zakłóca prawidłowe funkcjonowanie mechanizmów rynkowych, szkodzi finansom publicznym oraz ogranicza poziom zaufania społecznego.
Pranie brudnych pieniędzy	Jest przestępstwem coraz częściej pojawiającym się w obrocie gospodarczym i najtrudniejszym do wykrycia. Jest to proceder mający na celu wprowadzenie do obiegu pieniędzy lub innych aktywów majątkowych pochodzących z nielegalnej działalności. Zazwyczaj dotyczy sprzedaży narkotyków, działalności terrorystycznej – nielegalnego handlu bronią lub innej niedozwolonej aktywności gospodarczej. W Polsce na straży przestrzegania przepisów związanych z procederem prania brudnych pieniędzy stoi Generalny Inspektor Informacji Finansowej, który działa w oparciu o ustawę o przeciwdziałaniu prania brudnych pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu.
Niegospodarność	To nieumiejętność zarządzania majątkiem, to najczęściej pochopna, nieprzemyślana decyzja, która skutkuje złym ulokowaniem kapitału przedsiębiorstwa lub jego marnotrawieniem. W przypadku jednak gdy działanie to jest celowe i zamierzone, posiada ono znamiona przestępstwa o charakterze gospodarczym.
Nierzetelne prowadzenie dokumentacji gospodarczej	Jest przestępstwem przeciwko obrotowi gospodarczemu. Wyrządzając szkodę majątkową osobie fizycznej, prawnej albo jednostce organizacyjnej niemającej osobowości prawnej przez nieprowadzenie dokumentacji działalności gospodarczej albo prowadzenie jej w sposób nierzetelny lub niezgodny z prawdą, w szczególności niszcząc, usuwając, ukrywając, przerabiając lub podrabiając dokumenty dotyczące tej działalności, podlega karom określonym w art. 303 Kodeksu karnego.
Sprzeniewierzenie majątku	Są to zazwyczaj zwykle kradzieże składników majątku. Jest to proceder maksymalnie ukrywany. W skali przestępstw o charakterze gospodarczym klasyfikowany jest jako przynoszący dość ograniczone korzyści dla osoby, która tego dokonała. Podlega karom określonym w kodeksie karnym lub wykroczeń.

Źródło: M. Skorlińska-Mathiesen, *Audyt śledczy*, w: *Problemy zapewnienia jakości sprawozdawczości i audytu w jednostkach gospodarczych*, „Zeszyty Naukowe” 2013, nr 2(10), red. E.I. Szczepankiewicz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlu i Rachunkowości w Poznaniu, Poznań, 2013, s. 83-84; A. Kamela-Sowińska, *Audyt śledczy w jednostkach sektora finansów publicznych*, w: E.I. Szczepankiewicz, A. Kamela-Sowińska, R. Żółtowski, J. Klak, A. Szyba, K. Młynarczyk, M. Witkowska, A. Luma, *Kontrola i audyt wewnętrzny w jednostkach samorządu terytorialnego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 68-69 i 72; M. Kutera, *Rola audytu finansowego w wykrywaniu przestępstw gospodarczych*, Difin, Warszawa 2008; Ustawa z dnia 16 października 2000r. o przeciwdziałaniu praniu brudnych pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, Dz.U. 2010 nr 46 poz. 276 z późn. zm.; Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553 z późn. zm.

Rysunek 1. Model ujawniania nadużyć i przestępstw o charakterze gospodarczym w jednostkach z wykorzystaniem audytu śledczego

Źródło: opracowanie własne.

Syntetyczne podsumowanie różnic między klasyczną rewizją finansową, audytem wewnętrznym a audytem śledczym w jednostce zaprezentowano w tabeli 3.

A. Kamela-Sowińska słusznie zauważa, że spory i dochodzenia gospodarcze we współczesnej gospodarce oznaczają konieczność zbadania znacznej ilości dokumentów, poczty i innego rodzaju danych sporządzanych w formie elektronicznej. Powoduje to konieczność wyszukiwania dowodów elektronicznych, które występują w ogromnych ilościach, w wielu miejscach, na różnych nośnikach i mogą być przechowywane w wielu postaciach, od dokumentów poczty elektronicznej po usunięte pliki lub inne formy danych, które trzeba dopiero odzyskać²⁸. Z tego względu wykształcił się główny obszar audytu śledczego – informatyka śledcza²⁹. Audytorzy śledczy wykorzystują przy tych czynnościach dostępne na polskim rynku narzędzia informatyczne, którymi także posługują się biegli rewidenci i audytorzy wewnętrzni³⁰.

²⁸ A. Kamela-Sowińska, *Audyty śledczy w jednostkach sektora...*, op.cit., s. 70.

²⁹ *Informatyka śledcza*, EYGM Limited 2013, ey.com/pl (dostęp: 9.05.2015).

³⁰ E.I. Szczepankiewicz, *Audyty sprawozdań finansowych w środowisku informatycznym*, w: *Audyty sprawozdań finansowych – teoria i praktyka*, red. W. Gabruszewicz, PWE, Warszawa 2014, s. 260–264.

Tabela 3. Różnice między rewizją sprawozdania finansowego, audytem wewnętrznym a audytem śledczym w jednostce

Kryterium	Rewizja finansowa	Audyt wewnętrzny	Audyt śledczy
Cel prowadzenia	Badanie sprawozdania finansowego jednostki w celu wydania opinii na temat prawidłowości systemu rachunkowości i sprawozdawczości oraz sytuacji jednostki. Wykrywanie przestępstw gospodarczych i prowadzenie dochodzenia nie należy do statutowych obowiązków biegłego rewidenta.	Analiza prawidłowości wszystkich obszarów działalności jednostki. Celem jest wniesienie wartości dodanej do organizacji poprzez sformułowanie rekomendacji służących jej doskonaleniu. Prowadzenie dochodzenia w przypadku wykrycia przesłanek przestępstwa gospodarczego nie należy do statutowych obowiązków audytora wewnętrznego.	Prowadzony jest zawsze na zlecenie organów jednostki lub organów nadzorczych zewnętrznych wskutek podjęcia podejrzenia istotnych nieprawidłowości, wykroczenia lub przestępstwa.
Forma raportowania wyników audytu	Raport i opinia biegłego rewidenta z badania sprawozdania finansowego.	Sprawozdanie w zadania audytowego.	Raport/sprawozdanie z audytu śledczego.
Odbiorca raportu	Interesariusze zewnętrzni zainteresowani sytuacją jednostki, a także zarząd i organy nadzorcze.	Kierownictwo jednostki w celu podjęcia dalszych kroków poprawiających działalność jednostki.	Kierownictwo jednostki w celu podjęcia dalszych kroków prawnych. Raport kieruje do organów zewnętrznych: prokuratury, sądu.
Termin prowadzenia	Zgodnie z przepisami ustawy o rachunkowości po zakończeniu roku bilansowego. Prowadzona także na zlecenie rady nadzorczej przy przejęciach firm.	W danym roku prowadzony jest na podstawie przeprowadzonej analizy ryzyka i rocznego planu audytu wewnętrznego.	Zazwyczaj zdarzenie incydentalne.
Obszar audytu	Ocena wiarygodności i rzetelności sprawozdania finansowego, systemu rachunkowości i systemu kontroli wewnętrznej w odniesieniu do systemu rachunkowości i sprawozdawczości finansowej.	Badanie wszystkich obszarów działalności jednostki. Obejmuje on ocenę procesów, systemów, funkcjonowanie komórek organizacyjnych, zgodność działania z prawem, a w szczególności prawidłowość zarządzania ryzykiem, adekwatność i skuteczność systemu kontroli wewnętrznej oraz sprawowanie nadzoru korporacyjnego w jednostce.	Aspekty finansowe i niefinansowe działalności jednostki we wszystkich obszarach działalności. Analiza okoliczności powstania nadużyć, wykroczeń lub przestępstw.

cd. tab. 3

Kryterium	Rewizja finansowa	Audyty wewnętrzny	Audyty śledczy
Przedmiot badania	Badanie <i>ex post</i> na temat prawidłowości ujawnienia informacji i zdarzeń ujętych w sprawozdaniu finansowym.	Badanie <i>ex post</i> informacji w danym obszarze objętym programem danego zadania audytowego z analizą przyczynowo-skutkową zdarzeń i skutków oraz proponowanie rekomendacji służących działaniom <i>ex ante</i> dla kierownictwa ocenianego obszaru.	Badanie na podstawie zgłoszonych potencjalnych nieprawidłowości, oszustwa lub przestępstwa gospodarczego, w celu identyfikacji okoliczności ich powstania i osób biorących udział w ich powstaniu.
Wiedza audytora o jednostce	Biegły rewident poznaje jednostkę podczas czynności audytorskich.	Audytor zna całą jednostkę, ponieważ jest w niej zatrudniony.	Audytor/firma audytorska poznaje jednostkę podczas czynności audytu.
Powiązanie z jednostką	Biegły rewident jest podmiotem niezależnym od jednostki.	Audytor jest podmiotem zależnym od najwyższego kierownictwa jednostki. Jednostka, która go zatrudnia, ma zapewnić jemu niezależność organizacyjną od badanych komórek organizacyjnych. Audyt wewnętrzny może mieć również formę audytu zleconego, wówczas audytor jest niezależny od jednostki.	Audytor/firma audytorska jest podmiotem niezależnym od kierownictwa jednostki.

Źródło: opracowanie własne.

5. Podsumowanie

Z przeprowadzonych rozważań wynika, że przy zastosowaniu standardowych narzędzi i zakresu statutowego audytu zewnętrznego oraz audytu wewnętrznego nie ma możliwości przeprowadzenia rzetelnego audytu śledczego. Dokonywane nadużycia i oszustwa w przedsiębiorstwach przez kadrę kierowniczą, pracowników, a niekiedy i osoby trzecie, które współpracują z przedsiębiorstwami, są misternie ukrywane, a ślady starannie zacierane. Z powodu braku dostatecznej wiedzy biegłych rewidentów i audytorów wewnętrznych w wielu przypadkach nigdy nie zostają one wykryte i ujawnione. Niestety bardzo często okazuje się także, że opinie, które wydają biegli rewidentzi o statusie biegłych sądowych na rzecz organów ścigania, są błędne i merytorycznie słabo uzasadnione. Wynika to z braku wiedzy z konkretnej dziedziny, której dotyczy badane przestępstwo gospodarcze.

Aby móc ujawnić rzeczywiste przestępstwo gospodarcze w toku przeprowadzanych czynności, biegli rewidentzi i audytorzy wewnętrzni musieliby posiadać ogromną

wiedzę z wielu obszarów działalności gospodarczej, nie tylko tę, którą codziennie się posługują, czyli z metodologii rewizji finansowej czy audytu wewnętrznego, analizy ryzyka, finansów, rachunkowości, podatków. Powinni być biegli w zagadnieniach prawa gospodarczego, karnego, logiki, psychologii czy kryminalistyki. Ich działanie musiałoby mieć „mega- i meta-” interdyscyplinarny charakter. Oczywiście audyt śledczy może przeprowadzić biegły rewident czy audytor wewnętrzny, ale pod warunkiem, że posiada stosowne kwalifikacje.

Dlatego w wielu przypadkach rady nadzorcze chętniej zlecają przeprowadzenie zbadania potencjalnych nieprawidłowości i nadużyć gospodarczych audytorom z zewnętrznych firm wyspecjalizowanych w usługach audytu śledczego. Obecnie w Polsce zawód audytora śledczego ma szansę dalej się rozwijać. Należy jednak zwrócić uwagę, że dotychczas przedmiot i tryb prowadzenia audytu śledczego ani kwalifikacje audytora śledczego nie zostały formalnie uregulowane przepisami prawa ani żadnymi standardami.

Bibliografia

1. Bela A., Bolesławska E., *Oszustwa finansowe. Podręcznik dla audytorów*, Warszawa 2005.
2. Hulicka M., *Oszukańcza sprawozdawczość finansowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
3. Jasiński W., *Nadużycia w przedsiębiorstwach, przeciwdziałanie i wykrywanie*, Poltext, Warszawa 2013.
4. Kamela-Sowińska A., *Audyty śledczy – pojęcie i zakres*, w: *Audyty w systemie kontroli*, red. W. Gabrusewicz, VI Ogólnopolska Konferencja Zawodowa, Materiały na konferencję, KIBR, Katedra Rachunkowości Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2010.
5. Kamela-Sowińska A., *Audyty śledczy w jednostkach sektora finansów publicznych*, w: E.I. Szczepankiewicz, A. Kamela-Sowińska, R. Żółtowski, J. Klak, A. Szyba, K. Młynarczyk, M. Witkowska, A. Luma, *Kontrola i audyt wewnętrzny w jednostkach samorządu terytorialnego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
6. Kamela-Sowińska A., *Psychologiczne i ekonomiczne źródła oszustw księgowych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, nr 32, SKwP, Warszawa 2006.
7. Komunikat nr 2 Ministra Finansów z dnia 17 czerwca 2013 r. w sprawie standardów audytu wewnętrznego dla jednostek sektora finansów publicznych, Dz. Urz. Ministerstwa Finansów poz. 15.
8. Kutera M., *Rola audytu finansowego w wykrywaniu przestępstw gospodarczych*, Difin, Warszawa 2008.

9. Kwasiborski A., *Relacje audytora z podmiotem badanym i jego otoczenie*, KIBR, Warszawa 2008.
10. *Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej i Kontroli Jakości*, tom III, IFAC, SKwP, KIBR, Warszawa 2010.
11. Paterson R., *Kompendium terminów z zakresu rachunkowości i finansów po polsku i po angielsku*, PricewaterhouseCoopers, Warszawa 2008.
12. Paterson R., *Kompendium terminów z zakresu rachunkowości i finansów po polsku i po angielsku*, PricewaterhouseCoopers, Fundacja Rozwoju Rachunkowości, Warszawa 2002.
13. Piaszczyk A., *Audyty śledczy*, Prestiż, Lublin 2009.
14. Schneider K., *Błędy i oszustwa w dokumentach finansowo-księgowych*, PWE, Warszawa 2007.
15. Skorlińska-Mathiesen M., *Audyty śledczy*, w: *Problemy zapewnienia jakości sprawozdawczości i audytu w jednostkach gospodarczych*, „Zeszyty Naukowe” 2013, nr 2(10), red. E.I. Szczepankiewicz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlu i Rachunkowości w Poznaniu, Poznań, 2013.
16. Szczepankiewicz E.I., *Audyty operacyjny a audyt finansowy*, „Biuletyn Rachunkowości” 2008, nr 24.
17. Szczepankiewicz E.I., *Audyty sprawozdań finansowych w środowisku informatycznym*, w: *Audyty sprawozdań finansowych – teoria i praktyka*, red. W. Gabrusewicz, PWE, Warszawa 2014.
18. Szczepankiewicz E.I., Dudek M., *Rola audytu wewnętrznego w organizacji*, w: *Czy to kryzys czy recesja*, „Zeszyty Naukowe”, red. A. Kamela-Sowińska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlu i Rachunkowości, Poznań 2009.
19. Szczepankiewicz E.I., Dudek M., *System kontroli wewnętrznej jako przedmiot oceny audytora*, w: *Audyty wewnętrzny jako instrument usprawniający zarządzanie*, red. K. Winiarska, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2005.
20. Szczepankiewicz E.I., Dudek M., Szczepankiewicz P., *Opis procedur audytu wewnętrznego w jednostkach sektora finansów publicznych*, „Poradnik Rachunkowości Budżetowej” 2008, nr 7.
21. Szczepankiewicz E.I., Szczepankiewicz P., *Współczesne standardy audytu wewnętrznego w zarządzaniu organizacją*, w: *Controlling i audyt wewnętrzny w usprawnianiu zarządzania*, red. K. Winiarska, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2005.
22. Ustawa z dnia 16 października 2000 r. o przeciwdziałaniu prania brudnych pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, Dz.U. 2010 nr 46 poz. 276 z późn. zm.
23. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553 z późn. zm.

24. Ustawa z dnia 7 maja 2009 o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badań sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym, Dz.U. 2009 nr 77 poz. 649 z późn. zm.
25. Wąsowki W., *Kreatywna rachunkowość. Fałszowanie sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa 2010.
26. Wójtowicz P., *Wykrywanie malowania zysków dokonywane w celu uniknięcia strat*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, t. 30, SKWP, Warszawa 2005.

Źródła internetowe

1. Czerniak M., *Działania biegłych rewidentów w zakresie zwalczania przestępstw gospodarczych*, www.skwp.poznan.pl/files/pliki/5097bd321293f.pdf (dostęp: 15.12.2016).
2. *Definicja audytu wewnętrznego, Kodeks etyki oraz Międzynarodowe Standardy Praktyki Zawodowej Audytu Wewnętrznego*, tłumaczenie na język polski, ILARE, 2012, www.iaa.org.pl (dostęp: 12.07.2013).
3. *Glosariusz terminów dotyczących kontroli i audytu w administracji publicznej*, NIK, 2005, www.nik.gov.pl/glosariusz-terminow-kontrola-i-audyt.pdf (dostęp: 15.05.2015).
4. *Informatyka śledcza*, EYGM Limited 2013, ey.com/pl (dostęp: 9.05.2015).
5. Rutkowski M., *Definicja bez definicji, czyli co to jest nadużycie*, www.fraudiq.eu/2010/definicja-bez-definicji-czyli-co-to-jest-naduzycie.html (dostęp: 20.12.2012).

Financial Inspection, Internal Audit and Investigative Audit in Business Fraud Detection

Summary

The study attempts to assess the possibility of detecting business irregularities, frauds and crimes within an entity by a chartered auditor and internal auditor during the auditing proceedings pursued by them. It indicates formal, methodological and qualification limitations of internal auditors and chartered auditors in this area. It also presents the idea, features and the subject of an investigative audit as a form of protection against business crime. The research method used is the review of literature, legal regulations and standards as well as drawing conclusions.

Keywords: investigative audit, internal audit, financial inspection
